

Elementi pretkršćanskih vjerovanja u toponimiji južnog i jugoistočnog Velebita

— Mira Trošelj —

Prispevek se osredinja na toponimiju južnega in jugovzhodnega Velebita, povezano z degradiranimi in demoniziranimi bajeslovnimi bitji (vile in starke, babice), ta toponimija izhaja iz tradicionalnih simbolnih predstav in verovanj prebivalcev južnega Podgorja. Raziskava temelji na obravnavi ljudskih pripovedi, obrednih pesmi in novejših pisnih virov z namenom interpretacije toponimov v južnem Podgorju, ki pričajo o preživetju predkrščanskih, slovanskih verovanj.

KLJUČNE BESEDE: južni in jugovzhodni Velebit, toponimi, mitična krajina, mitična bitja, folklorni narativi

The paper focuses on the toponymy of south and southeast Velebit associated with degraded and demonised mythical beings (fairies and old women, *babas*), which arises from the traditional symbolical perceptions and beliefs of the inhabitants of southern Podgorje. The work uses folk narratives, ritual songs and more recent written sources with the aim of interpreting toponyms in southern Podgorje that are evidence of the survival of pre-Christian, Slavic beliefs.

KEYWORDS: south and southeast Velebit, toponymy, mythical landscape, mythical creatures, folk narratives

UVOD

Ovaj rad¹ se fokusira na toponimiju južnog i jugoistočnog Velebita povezanu s degradiranim i demoniziranim bićima (vilama i babama) u tradicijskim predodžbama i vjerovanjima južnih Podgoraca. Cilj je rada interpretirati imenovanje toponima motivirano prežiticima pretkršćanskih vjerovanja i praksi u južnom Podgorju, prema pučkim narativima, jednoj obrednoj pjesmi i recentnim pisanim izvorima (filološkim, etnološko-antropološkim i povijesno-geografskim). U tu svrhu predstaviti će se oni toponimi, koje je u određenom povijesnom kontekstu imenovalo stočarsko stanovništvo Podgorja, a koji su danas značajna prirodna i kulturna baština Velebita. Metodologija istraživanja sastoji se od terenskog rada: geomorfološki opis toponima, topografski

¹ Ovaj rad je preuređena, nadopunjena i ispravljena verzija istog, tiskanog u lokalnom časopisu MemorabiLika, 2021. s nekim ozbiljnim propustima i pogreškama u fusnotama pri čemu se dogodila neusklađenost kazivača i njihovih predaja, a rezultat toga je netočnost podataka. Isto se dogodilo i s citiranim autorskim izvorima.

razmještaj i snimanje, anketiranje kazivača, prikupljanje podataka iz recentnih izvora, analiza i kartografija. Predmet ove analize su vilinski toposi i sveti kameni Babe, čija je kulturna funkcija bila osigurati plodnost i rodnost, kao i oronime i hidronime Babe i okamenjene Babe. Toponimija Velebita prepoznatljiv je sloj prežitka staroslavenskih kozmogonijskih i drugih predodžbi, čije bi podrijetlo na južnom Velebitu moglo biti srednjovjekovnog postanja, premda nam arhivska građa, u prvom redu povijesna kartografija ne nudi podatke o tome sve do 18. stoljeća. Ovim prilogom nastoji se produbiti i proširiti spoznaje o *mitskoj* toponimiji u određenom prostornom i povijesnom kontekstu južnog i jugoistočnog Velebita. Budući da tema na Velebitu nije sustavno istraživana, neće biti moguće dati konačne odgovore i zaključke, neka pitanja ostat će otvorena za buduća istraživanja koja zahtijevaju interdisciplinarni pristup, osobito na onomastičkoj i etimologijskoj razini. U radu se analizira i interpretira pučka etimologija na temelju predajnih narativa i pučkih obrednih pjesama i pisanih izvora. Rad se ne bavi onomastičkom ni etimološkom analizom predmetnog korpusa.

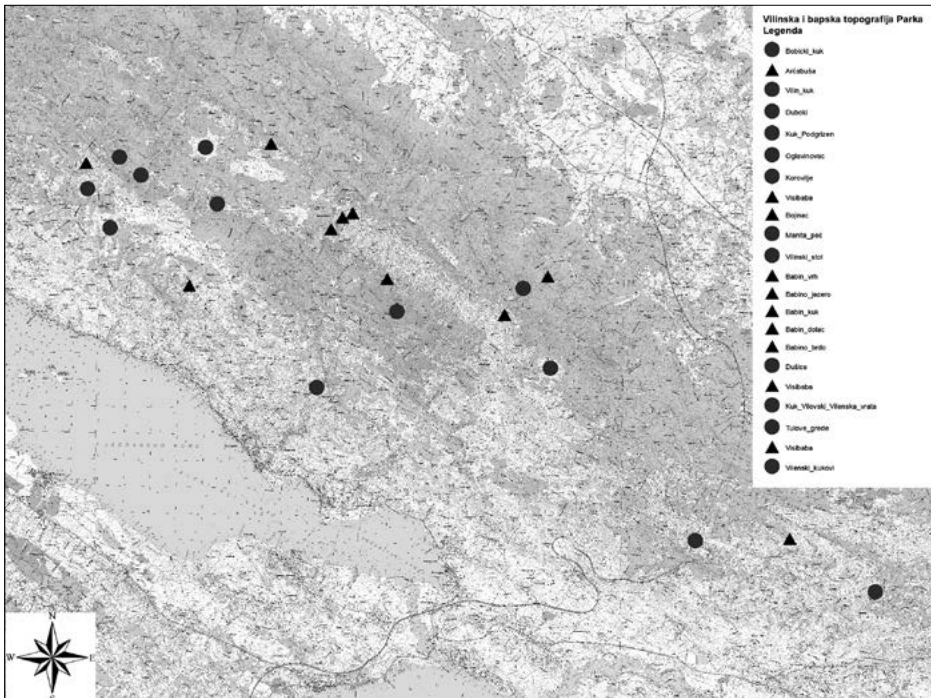
Toponimi motivirani prežiticima pretkršćanskih vjerovanja u geografiji Velebita generacijama prenose južni Podgorci putem predajnih narativa do kraja 20. stoljeća. Početkom 16. stoljeća kasnosrednjovjekovno stanovništvo napustilo je južno Podgorje pred turskim osvajanjima područja oko južnog Velebita. U opustošeno Podgorje u 17. i početkom 18. stoljeća mletačke vlasti, nakon Kandijskog rata, naseljavaju novo stanovništvo s područja Bukovice i Ravnih kotara (Perinčić Mayew 2012: 2–3). Nekih doseljenika iz toga vremena danas više nema na području općine Starigrada-Paklenice, ali su ostali toponimi prema njihovim prezimenima i imenima: Lekine Njive (Seline), Samardžića Dolac (Seline), Njive Došenove (zapadno od Paklenice), An(i)ća Luka i An(i)ća Kuk (Klanac Paklenice), Klimenta (doseljenici Klimente, južno od Kwartira, Paklenica), Sirotkuša Polje (doseljenici Sirotkovići, M. Rujno), Sirotkovića Zidine (Opuvani Dolac), Vučića Dolac (kod Pasjeg Klanca i Docca Županova), Puzića Dočina (V. Ledenik), Kosa Čolakova (M. Rujno), Arčabuša (doseljenici Arčabi, pod Bobičkim Kukom), Dolac Županov (doseljenici Župani, Gornji Ercezi), Žeželja Stanovi, Žeželja Lug (Tribanj-Ljubotić), Šešeljevac (doseljenici Šešelji, iznad Višerujna). Rukavinka (*stojbina* Rukavina na Bilom Sinokosu), Reljinovac/Renjovac (doseljenici Relje, Ljubotić), Ljubotić (doseljenik Ljubo, nepoznatog prezimena) i drugi. Moguće je da su novodoseljeni stočari Morlaci (danas Podgorci), sa spomenutog područja, bili i ranije u doticaju s Velebitom kao transhumantni stočari i da su putem predaja pamtili staru predtursku toponimiju koja se većim dijelom održala do danas. Prvi zemljovid, kako je već rečeno, koji prikazuju neke današnje toponime Nacionalnog parka Paklenice i okolice potječu s početka 18. stoljeća: zemljovid Morlaccia Veneta – Mappede Grimani, zemljovid Giovanni Battista Lodolija i zemljovid Topografico della Montagna Veneta – Mappede Grimani (Magaš 1999: 52, 56–57, kartografski prilozi 40–94). Primjerice, na zemljovidu iz 1773. pod nazivom: Topografija della montagna Morlaccia, Sveto Brdo upisano je kao Sveti Velebit: M. Santo o Velebich (autor Giuseppe Ferro Capi Ing. Izvor: Biblioteca Nazionale Marciana, Venecija).

Vilinski i bapski toponimi i njihov razmještaj u krajobrazu u predajnim narativima upućuju na tragove pretkršćanskog sustava vjerovanja i praksi koja su se održala do 20. stoljeća. U njihovoj interpretaciji nezaobilazne su teorije Radoslava Katičića, Vitomira

Slika 1: Zemljovid iz 17. stoljeća prikazuje uglavnom obalni dio južnog Podgorja, i za ovu temu su irelevantni (Zahvaljujem se prof. dr. Josipu Fariću na informaciji i pošiljci zemljovida južnog Velebita iz 1773. god. pod nazivom: Topografija della montagna Morlaccia, autora Giuseppe Ferro Capi Ing, na kojem su upisani neki današnji toponimi).

Belaja i Andreja Pleterskog. Vile i babe demonizirane su slike kulturne božice plodnosti Majke Zemlje (Tellus Mater). Oba lika prostorno su i simbolički neodvojiva, budući da u mitološkom kontekstu supstituiraju isti lik, ali u binarnom odnosu (mlada i ostarjela boginja). Ovdje će se prikazati odvojeno, a na topografskom prikazu u suodnosima u krajobrazu. Toponimiju krajobraza oblikovalo je tradicijsko stočarsko stanovništvo, budući da je stočarstvo na Velebitu drevna konstanta od prapovijesti do 20. stoljeća, stoga su bitan element duhovne kulture Podgoraca koja ne bi smjela biti zanemarena u turističkoj i drugim vidovima predstavljanja velebitskog krajobraza.

Slika 2: Topografska karta vilinskih i bapskih toponima od Arčabuše na sjeverozapadu do Vilenih kukova na jugoistoku. Vilinski toponimi su označeni crvenim krugom, a bapski crnim trokutom (izradio: Marjan Milovac).

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

O temi *mitske* toponimije južnog i jugoistočnog Velebita malo se pisalo (vidi Trošelj 2011a: 345–370; Trošelj 2017: 28–36). Autorica je provodila terenska istraživanja od sedamdesetih godina 20. stoljeća u vremenu kada je još bilo malobrojnih stočara u planini, koji su in situ objašnjavali imenovanje pojedinog toponima. Na tragu svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Radoslav Katičić dao je svoj doprinos interpretaciji toponima Vilinska Vrata, a razmještaj svetih trokutnih struktura u širem dinarskom krajobrazu Vitomir Belaj i Juraj Belaj. O malorujanskom kulturnom monolitu Babi tijekom 20. stoljeća

pisali su Branimir Gušić, Mirko Marković, Ante Glavičić i Ante Rukavina. U toponimiju i topografiju temeljenu na pučkim narativima i obrednim pjesmama šireg prostora nisu ulazili. Katičić je, međutim, pomoću obrednih svetih pjesama i narativa filološkom metodom interpretirao Vilinska Vrata ispod Svetog Brda na južnom Velebitu u suradnji s Tomom Višćakom u sklopu projekta Sakralna interpretacija krajobraza (Katičić 2014).

VILINSKA TOPONIMIJA

Vile su bile duboko ukorijenjene u vjerovanja i pripovjedačku tradiciju Podgoraca do sredine 20. stoljeća. Njihova mitološko-simbolička staništa obuhvaćaju najznačajnije lokalitete koji su vrijedan prilog kulturnoj, ali i fantastičnoj interpretaciji velebitskog krajobraza, pa im u fantastičnom imaginariju pripada posebno mjesto. To su kukovi, vrhovi, glavice, brda, *doc*i i pećine u blizini vode: jezera, lokve, izvori, bunari a i potoci. U tradicijskoj predodžbi Podgoraca one su bića natprirodnih sposobnosti i ljepote, ali im antropomorfnu izgled narušava zoomorfnu atribut stopala (papci ili kopita – kozje ili magareće noge) što upućuje na njihov kontakt s onostranim svijetom i simboličkom poveznicom s plodnošću. Glavni su im izomorfizam krila pomoću kojih *prvaju*/lete i taj se let povezuje s atmosferilijama (vjetrom, oblakom) pa im se pripisuje svojstvo astralnog. Meteorna su bića, koja viju oblake i vjetar, igraju kolo i pjevaju, a noću jašu konje i kupaju se u jezerima. Osim što su demoni atmosferskih pojava, one su i demoni prirode, plodnosti i rodnosti, suđenice koje daju i uskraćuju, demoni bolesti, izlječiteljice i poznavateljice tajnih svojstava biljaka. Biljka korovilje/kovilje/*vilina kosa* pripisuje se vilinskoj kosi (svijetla je i duga kao kovilje). Duhovna su bića, ali se mogu i materijalizirati, što znači da su liminalne, povezane s gornjim, nebeskim i donjim, htonskim svijetom. Stoga se u pučkim narativima dovode u vezu s dušama umrlih (toponim Duš(i) ce). Pučki imaginarij upućuje na sveprisutan odnos ovostranog i onostranog u susretu čovjeka i vila u iskustvenom smislu o čemu će biti govora (vidi Trošelj 2011a: 351–352, 361–363; Kipre 2014: 100–121; Dronjić 2009: 255–257; Dronjić 2017: 340–341). One su graditeljice vilinskih dvora, prenositeljice vode, predu pređu, isušuju tlo za ispašu, čiste jezera, liječe, darivaju, ispunjavaju želje čovjeku koji je bio dobrohotan prema njima, kao što kažnjavaju one koji su ih iznevjerili (Katičić 2014: 79–98; Botica 1999: 29–40; Dronjić 2009; Dronjić 2017). Prema navedenom moguće je uočiti dodirne točke između vilinske ideosfere i boginje *Mokoši* u tome što obje simboliziraju ženski aspekt energije, prirodnosti, plodnosti i rodnosti, a mjesta njihove dodirnosti u prostoru su: *mrgilji/kuvini*/međe, mostovi, raskrižja, kukovi, izvori, jezera, bunari, pećine/*gradine*. Uz to pozitivan i negativan aspekt vila i mitskog božanstva reflektira i kozmičke promjene pa ih je obje moguće povezati na sljedećim razinama: ambivalentnom karakteru, imaju ulogu suđenica, s animalnim atributom povezane su s kultom plodnosti i meteorološkim aspektom prema godišnjim dobima, povezuju ovostrani i onostrani svijet. Vile su prema tomu personificirane i antropomorfizirane prirodne sile (vjetar, oblak, oluja, voda) koje označavaju godišnje cikluse. Kroz svoja djelovanja potpuna su preslika lokalnog mikrokozmosa (Kipre 2014: 31, 57, 100–101, 165, usp. Botica 1999).

Bobički Kuk i Bobičko Vrilo/Bobika

Toponim Bobički Kuk motiviran je biljnim svijetom (možda nekim bobičastim voćem), premda kazivači nisu bili sigurni u to. Iz predaje se doznaje da je bio vilinsko stanište i da su vile išle po vodu na izvor Bobiku koji se nalazi zapadno od Kuka. Vjeruje se da su vile “*u niko davno vrime strovale*” jedan kameni amorfni megalit s Kuka i on se *skotrlja* na dolac Arčabušu na nekad obradivu zemlju, a danas je zapuštena livada.² Takvih *skotrljanih meteornih* monolita može se vidjeti od Arčabuše do podnožja Kuka Vilina i Malog Rujna. Bobičke vile bile su povezane i s Vilinim Kukom na Malom Rujnu elementom vode i zraka.

Vilin Kuk, Duboki (Jezero, Jaz, Dol) i Po(d)grizen

Vilin Kuk osobite je geomorfologije koja u pučkom imaginariju dočarava predodžbu o staništu vila i to je stočare motiviralo u imenovanju Kuka. Kuk nije oštar ili piramidalan kao Bobički, nego mu vrh izgleda kao zaravn “*na kojoj su vile igrale kolo*”.³ Nalazi se u sredini između Bobičkog na zapadu i Čelopeka na istoku. Pogledom je usmjeren na Malo Rujno i Duboki s kojima je u binarnom odnosu: gore na vrhu Kuka je suho, a dolje na zemlji mokro (bunari i gusterne uz stanove, potok Kozjača, Duboko jezero). Ovakav raspored prirodnih struktura u prostoru imanentan je tragovima pretkršćanskih vjerovanja o stablu svijeta (Belaj 1998: 238–246, 325; Katičić 2008: 55–56; Kipre 2014: 16). Opozicija suho-mokro temeljna je odrednica mitske priče: Perun je gore na vrhu Kuka, na suhom, Veles u dolini, vodi (Duboki), a vila/*Mokoš* sjedinjuje oba toposa na prostoru Malog Rujna, neodvojivog dijela vilinskog svijeta i njihovog telurnog simbolizma koji ih veže uz Majku Zemlju (Kipre 2014: 100).

Une su razapele uže od Kuka Vilina do Po(d)grizena, omotala ga oko njegov kaj da se vipera omotala Po užu su gole prolazile priko malorujanske vode. Vidijai jedan čoban i une su za dišpet prilile vodu cigljin s Malog Rujna u Duboki. Takoj Malo Rujno postalo pasište, kojoj u davno doba bilo svo pod vodon. Na isušenon Rujnu blagoj paslo, a u Dubokon Jezeru se napajalo. Obnoć su vile čistile jezero od galebe i ujutro niko neb reka daj' tu blago paslo i pilo vodu. Al sada jezera više nema, produšlo se u Drugon ratu, 1941. Poslej na produši niknilo crno trnje. Obnoć su igrale kolo kod Ogrede Lazića kraj javora i čatrnje na Polju Sirotkuši, vidja se trag kozji papaka na nogan i kad zavijori vijorina svi su znal da vile igraju kolo i pivaju. Obdan su se kupale u jezeru. Bile su moćne, ništa ružno in reć, jer bi se osvetle. U kuku ima jedna velka pećina i kamenca s vodon di su vile živle, u nju stane pedeset ljudi. U njoj su čobani nalazl vilinske

² Kazivač: Bože Matak (1931–1017), Tribanj-Kopovine.

³ Kazivač: Ilija Prodan (1936), Tribanj-Šibuljina.

Slika 3: Vilin Kuk na Malom Rujnu u mogućoj ‘‘trokutnoj’’ strukturi: Kuk je na sjeveru, Duboko jezero/jaz (danas dolac) na zapadu i Kuk Po(d)grizen na jugozapadu (foto: Arhiv Nacionalnog parka Pakenica).

Slika 4: Kuk Po(d)grizen na jugozapadnoj strani Malog Rujna, na njemu su vile svezale omotano uže oko Kuka, kao što se vipera (poskok) omota oko grane stabla (snimila: Mirjana Trošelj).

*stvari: drvene žlice i zdile, drvene češljeve s kojiman su se češljale, sto, tronošce, prešljice i vrtena. Sasu zakantane u kuku.*⁴

Malo Rujno je sakralni topos neslućenih razmjera od pretkršćanskog doba. U prilog tome govori Gradina i Gradinica iz liburnskog doba i obrađeni kameni monoliti razrušenog liburnskog kulturnog svetišta uz potok Kozjaču, južno od Gradine i srednjovjekovne stočarske suhozidne Crkvine nepoznatog titulara, iako kazivači navode da se zvala crkvina Male Gospe, jer se na taj dan održavala misa. U Drugom ratu na dan Sv. Ilije na Ribničkim Vratima zbog iznenadne zime smrznula se skupina Podgoraca na povrtku iz Like. Od tada se na dan Sv. Ilije u Crkvini održavala misa za stradale. Rujanski objekti prirodno su raspoređeni *kružno* oko Malog Rujna “poput svetišta.“ Na sjeveru je Vilin Kuk, na zapadu Pogledalo i Duboki, jugozapadno Kuk Po(d)grizen, južno Gradinica i Zvirjak i sjeveroistočno Ribnička Vrata, kao liminalni topos (Dubolnić 2006: 1–55).

Oglav(i)novac

Pasište Oglav(i)novac metaforički je toponim motiviran ljudskim tijelom, glavom. To je zavala u čijem je središtu bila lokva i izvor, danas su posve nestali. U pučkom narativu kazuje se o pastirima koji su na njemu čuvali krupno *blago*.

*Odednon su čobani opazl da su volovi s rozin iskopal iz trave čovčju glavu/lubanju, uzel je u ruke i jedan čoban upita: čijaj ovo glava Bogje pomilova? To čekan već sto godina, progovori glava. Jope su glavu zakopal. O glavo Oglavnovca počivaj u miru, rekoše čobani. Odunda se Oglavnovac tako zove, po čovčjoj glavilubanji. Niki su govori daj to bila glava Sv. Ivana.*⁵

Oglav(i)novac je također vilinski topos.

*Tamos' vile odnosle malu dicu da zaminu ostarilu vilu.*⁶ *Takomje did pripovida daj vidija vilu s diteton u naramku kako brželja priko Rujna, mislijaj daj nika žena s diteton. Un je zove da dođe u stan da će nevrime, a una, još brže odmače i nesta je kroz Vickovac. Did veli daj to siguro bila vila kojaj odnila ničije dite, kad je nako utekla.*⁷

Mitska predodžba ostarjele vile predočava boginjin ostarjeli aspekt na kraju vegetacijskog ciklusa, a “oteto“ dijete/mlado biće, simbolizira početak novog plodnog ciklusa. Ovdje su izražena dva stanja istog bića celestijalnog/solarnog i htonskog/podzemnog karaktera. Zamjena djeteta s ostarjelom vilom, zamjena je godišnjeg ciklusa plodnosti

⁴ Kazivači: Petar-Peko Babac (1934–1997), Dara Babac (1942–2019), Ilija Prodan, Tribanj-Šibuljina.

⁵ Kazivač: Pera-Perina Jović (1882–1977), V. Ledenik.

⁶ Kazivač: Dara Babac.

⁷ Kazivač: Marcela Parić (1921–2016), Bristovac-Tomići, V. Paklenica.

i rodnosti (Kipre 2014: 39). Oglav(i)novac je i Velesov topos. Na njemu se uglavnom napasalo krupno *blago*.

*Na srid Oglavnovca biloj vrilo, a blizo njeg jama brezdanka obresla travon.
Napojili se volovi i dva legla kraj vrila. Odednon se produši zemlja pod
njiman i oba propadoše u brezdanku.*⁸

Budući da je Veles bog *blaga*, čuvar podzemnog svijeta duša mrtvih, zaštitnik stočarstva, često je atribuiran s volovskim rogovima na glavi. Propadanje vola/volova u jamu bezdanku simbolizira Velesov onostrani svijet (podzemni) u kojem je on gospodar.

Korovilje/Kovilje

Toponim Korovilje motiviran je biljnim svijetom, biljkom korovilje/*kovilje* koja simbolizira *vilinu kosu* (svijetle je boje dugih i izvijenih pahuljastih “grančica“) pa je stočare asocijala na vilinsku dugu svijetlu kosu te se pretpostavlja da su vile i ondje zalazile, premda nemamo narativa koji bi to potvrdili. Geomorfološki toponim također asociira na *raspuštene viline kose*. *Kovilje* se bralo u lipnju i vezivalo u snop koji se bacao u vis i pri tom se izgovarala magijska formula kao epikleza Majci Zemlji: *Sid Baba sid i Sid Baba na zemlju*. Svakim bacanjem u vis snop viline kose sjedao je uspravno na tlo. Ritualnim bacanjem i izgovaranjem magijske formule *sjedanja na zemlju*, bez sumnjeje u određenom povijesnom kontekstu imalo simboličko značenje u smislu poticanja plodnosti i rodnosti zemlje. Svakim novim bacanjem snopa formula se opetovala.⁹ Od sredine 20. stoljeća simbolika rituala se izgubila, pa je bacanje Babe u vis, da bi uspješno *sjela* na zemlju, postala samo dječja igra.¹⁰ U negativnoj konotaciji postoji vrsta puzajućeg korova po zemlji također zvanog *vilina kosa*, a raste na obradivom zemljištu za uzgoj sadnica. *Kosa* se omota oko povrtnica i “guši“ im rast. Takvu se vrstu viline kose iskorjenjivalo. Ondje gdje bi se taj korov pojavio „govorlo se da se vile tako osvećuju vlasniku vrtla na Rujnu jer in je naudija. A mogut reć da nije bilo lako tu travu odmrst sa zeleni.“¹¹

Man(i)ta Peć, Vidakov Kuk i An(i)ća Kuk s okolnim pećinama

O navedenim toponimima i njihovoj mitskoj predodžbi, opširnije je pisano u 21. stoljeću na temelju prvih pisanih podataka početkom 20. stoljeća (Ružić 1929; Trošelj 2017). An(i)ća Luka i An(i)ća Kuk motivirani su prezimenom Anić, vjerojatno matronimik. U simboličkom smislu zajedno s Man(i)tom Peći i Vidakovim Kukom, najznačajniji su toposi u Nacionalnom parku Paklenici. Toponim Man(i)ta Peć motiviran je predajom o vilinskom staništu u pećini, pridjevom *manit*/mahnit (tur.: sulud, bijesan, pomaman),

⁸ Kazivač: Dara Babac.

⁹ Kazivač: Matija Jović (1924–2005), V. Ledenik.

¹⁰ Autoričino iskustvo iz djetinjstva.

¹¹ Kazivač: Slavka Poljak (1921–2017), Tribanj-Kozjača.

glagolom *manitati*/ludovati i imenicom *manitanje*, a proizlaze iz vilinske meteorne simbolike ukanja, *manitanja*, zavijanja, urlikanja, kričanja i na taj su način vile personificirale atmosferske pojave u pećini i oko nje. Vila Suđenica koja prede *kudilju* i nosi vodu na glavi (Ružić 1929: 149–152; Trošelj 2017: 28–36) preko uža od An(i)ća Kuka do Man(i) te Peći, prežitak je dijadne boginje *Mokoši*, celestijalne (na Vidakovom Kuku) i htonske (u Man(i)toj Peći i An(i)ća Luci) koja u određenim godišnjim ciklusima donosi rađanje i smrt. Pećine su kao i jame vrata u podzemni/htonski svijet i neodvojiv su dio vilinskog svijeta i njihovog telurnog simbolizma koji ih veže uz Majku Zemlju (Kipre 2014: 83). „*Sasu vile u Anća Kuku zakantane*.“¹²

Vilinski Sto(l)

Megalitna stijena Vilinski Sto(l) motivirana je predajama o vilama i asocira na “pravi” stol kojeg se povezivalo s vilinskim djelovanjem. Smješten je u Borovniku (Cipalište, Pod Planon) “okružen” Jukića Vrilon s južne strane, Pećinom Kneževića od zapada, Pećinom Mokračom od istoka i Babinim Kukom i Babinim Docem sa sjeveroistoka.

Vilinski Sto(l) kameni je megalit dug desetak, širok oko šest i visok pet metara. Na njemu se nalazi prirodna kamenica iz koje se sliva voda za kišnih dana. Element vode u kozmogonijskim mitskim predodžbama vezan je uz simboliku plodnosti. Stol je prirodno “modeliran,” „*istesane i izglaçane površine, rekab da gaj kakav pravi majstor uređiva*.“¹³ Budući da su vile u obrednim i drugim predajama graditeljice, stol bi bio sastavni dio vilinske ikonografije u krajobrazu južnog Velebita.

„*Otprije se govorlo da su ga vile tako lipo uredle, jer su živle u pećini pod Babnin Kukon nad Borovnikom*.“¹⁴ One su se okupljale oko stola u prostoru šumovitog predjela znakovitog imena Borovnik. Bor je u Nacionalnom parku Paklenica *arbor mundi*, a zapadno od njegove granice, prema usmenoj predaji, tu bi simboliku imao javor, o kojem će se govoriti u okviru Kamenih Baba. Vilinski Sto(l) u kontekstu pretkršćanske starine upućuje na mitsko zbivanje, svetu svadbu, što se može iščitati iz stihova podgorske obredne pjesme: „*Što ti plačeš sestrice/ Već pogledaj pod oblake/ pod oblakon zlatan sto/ za njen sidi dragi tvoj*.“¹⁵ Vilinski kameni stol u mitu je zlatan, jer se nalazi pod oblakom na suhoj/zlatnoj grani na vrhu stabla svijeta u Perunovom *gradu/dvoru*. On je dakle i Mokošin stol pa je bijela vila borovničkog stola degradirana preoblika pradavne božice, koja svetom svadbom pokreće plodnost i rodnost prirode (vidi više o vilinskoj mitskoj simbolici zlata: stol, vrata, jabuka, grana, svjetlosne kuglaste munje, Katičić 2014; Kipre 2014: 35–36, 101).

¹² Kazivač: Marcela Parić.

¹³ Kazivač: Roko Parić (1947), Paklenica.

¹⁴ Kazivač: Marcela Parić.

¹⁵ Kazivač: Grg(i)ca Marasović (1913–2003), zabilježio Dušan Petričević, 1997.

Slika 5: Dušice ispod Svetog Brda s vrtačama iz kojih noću izbijaju svjetlosni plamičci (foto: Arhiv Nacionalnog parka Paklenica).

Duš(i)ce

Duš(i)ce su prostrano pasište ispunjeno vrtačama na jugoistočnoj strani ispod Svetog Brda. U pučkoj etimologiji ime je motivirano dječjim dušama/dušicama. Premda su deminutivni oblici netipični u govoru južnog Podgorja, a karakterističniji su augmentativi (kućetina, materesina, vričetina, babetina, štračetina itd.), stoga bi deminutivni toponim u poveznici sa Svetim Brdom imao simboličko značenje.

Kasu Turci Udbinjani odvodl kotarsku dicu u Liku, matere su i' u ljutoj žalosti pratle do Dušca i žalile, ajme naše dušce, vrate nan naše dušce. Otog žaljenja jadni matera Dušce su dobile ime.¹⁶ Poslen kada više nije bilo Turaka, lički su lugari oblazl seno na Dušcan. Užal su zimi viđat prtinu bosu dičji stopica od Svetog Brda na Dušce pa su zaključl da su to dušce dice koju su davno odvel Turci i sa'se njihovje duše vraćaju istin puton priko Dušca. E otog ti se Dušce tako zovu.¹⁷

Ime pasišta Duš(i)ce dolazi dakle od male, nedužne i bezgrješne dječje duše pa se to mjesto može smatrati posvećenim. Kada Gromovnik Perun u alopersonaži Sv. Ilija

¹⁶ Kazivač: Marjan Knežević (1955), Modrič.

¹⁷ Kazivač: Jakov Knežević (1926–2016), Modrič.

grmi i munje sijevaju na Svetom Brdu, tada na Duš(i)cama noću *svitlucaju duše*, koje vile prenose u onostrani svijet. Tako se navedeni toponimi potpuno uklapaju u vilinsku topografiju. „*Iz brojnih vrtača na Dušicama izbijaju sitni kuglasti plamičci, a to su duše koje će se s vilama vinuti u nebeska prostranstva*“ (Rukavina 1989: 136). Izjednačavanje dušica/duša i vila na Duš(i)cama u vidu svjetlosnih plamičaka, pojava je poznata i u zapadnoj Europi i širem geografskom prostoru, zabilježena pod imenom *ignis fatuus* (Hrobat 2010: 74, prema Mencej 2006a: 210).

Vilinska/Vilenska Vrata

„*U kontekstu pučkih vjerovanja o vilama potpuno se uklapa i toponim Vilinska Vrata. On je toponomastički element vilinske topografije na južnom Velebitu*“ (Katičić 2014: 82; 2010: 85–122, 217; usp. Kipre 2014: 241). Ubikacija toponima nije do danas precizno određena. Ličani ih smještaju između Alana i Svetog Brda, a Podgorci između Svetog Brda, Babinog Brda i Vilovskih Kukova. Na jednom zemljovidu Nacionalnog parka Paklenice iz 2014, upisan je Vilovski Kuk i Babino Brdo, ali bez Vilinskih/Vilenskih Vrata pa njihova ubikacija ostaje otvoreno pitanje, premda su neki Podgorci izjavljivali da su prolazili kroz njih na putu iz Like u Podgorje.

*To su prirodno prava vrata odistok Svetog Brda, al sasu siguro zaresla pa se više ne pozna di bi mogla bit. Kad vile iđu na zborovanje prolaze kroz Vilinska Vrata, na Dušcan se sastaju, a na Vilenon Kuku igraju kolo.*¹⁸

To su vrata Vilinoga grada, koji je vila/božica *Mokoš* gradila na suhoj grani na vrhu stabla svijeta. Sasvim je moguće da je taj vrh stabla, znakovitog imena, Sveto Brdo s Vilinskim Vratima na istočnoj strani, no za ovu hipotezu potrebna su terenska istraživanja lokaliteta Vilinskih Vrata, ali nema sumnje da je u mitskom kontekstu Sveto Brdo *arbor mundi* Perunov (Gromovnikov) i *Mokošin grad/dvor* (Katičić 2014: 84–85; vidi drugi vid interpretacije Sveto Brda: Rukavina 1989: 18–138). Ona je bijela vila u bijeloj haljini, gazdarica na vratima dvora. „*Grad gradila bijela vila ni na nebu ni na zemlji, neg' na grani od oblaka.*“ To nam govori da su vile množstvena i degradirana bića pradavnog lika boginje *Mokoš*, na vrhu stabla svijeta. Ona je u dvoru dijadna: Sunce i Suđenica s atributima gornje, ognjene (u *interpretatio christiana* Ognjena Marija), suhe Perunove i donje Velesove vlažne i mokre povezane s nizom hidronima kao što su Močila, Mokrača, Potok Paklenica, Manita Peć i Jama Vodarica. Na vratima vilinskog dvora odvija se mitsko zbivanje – sveta svadba, kao kod Vilinskog Stola: *pod oblakon zlatan stol*. Suho zlato-zlatan stol metafora je suhe grane na vrhu stabla svijeta. Ovaj motiv najsvetiji je dio praslavenskog mita, jer donosi plodnost i rodnost (Katičić 2014). Vilinska Vrata su vrata grada od suhoga zlata – suha grana na vrhu drveta svijeta – sjedištu boga Gromovnika (Sveto Brdo – *Svevid*, božansko sjedište, gleda na sve četiri strane svijeta).

¹⁸ Kazivač: Dane Rončević (1928–2011), Rovanjaska.

*Narod je virova da se za ljutog nevrimenta kad grmi i siva na Svetom Brdu bore božje i paklene sile paj' zato Sveto Brdo sveto.*¹⁹

Boj *božjih* i *paklenih sila* na Svetom Brdu upućuje na božanski boj Peruna i Velesa. Izaziva ga Veles zapriječnik koji uskraćuje: vodu, plodnost i blagostanje. Gromovnik ga tuče na izvoru ispod kamena u podnožju stabla svijeta. Veles pred njim bježi pod stablo, u vodu/more, u podzemni svijet u kojem je gospodar. Veles je i udjelitelj, daje kao što i uskaraćuje (Katičić 2008: 171; Kipre 2014: 36). Tomo Vinšćak je krajem 20. i početkom 21. stoljeća tijekom samostalnih istraživanja južnog Velebita i kasnije kao voditelj projekta Sakralna interpretacija krajobrazza, uočio poveznicu triju spomenutih toponima: Vilinska Vrata, Sveto Brdo, Dušice u kontekstu staroslavenske sakralne strukture u krajobrazu (Vinšćak 2010: 13–14).

Tulove Grede/Tule/Prag i Kraljičina Vrata

Tulove Grede prve su u nizu toponima lociranih na razmeđu južnog i jugoistočnog Velebita uz Majstorsku alansku cestu Bravar – Sv. Rok. Toponim je motiviran svojom neobičnom geomorfologijom. Tule su nalik tulcu/svitku ili okomito položenim gredama/obeliscima. U lokalnoj semantici tulo je izraz za *vrteno/vreteno* pa bi tule bile vretenaste grede, i drugo, tulo je drveni tulac o pojasu kosca u kojem drži brus za kosu. U pučkom imaginariju izazivale su fantastične predodžbe o bićima s nadnaravnim moćima koja borave u Tulama. Ondje su u istom prostoru obitavale nevidljive vile *zakantane/zatočene* u pećinama među stijenama (najveća je s istočne strane). Zmajevi su se legli u jamama Tula u blizini izvora, a *štrige/vještice* sastajale su se na vrhovima kukova. Sva tri demona imala su moć *prvanja/letenja*. Magična sposobnost letenja definira ih kao zračna bića. Za moć psihonavigacije vještica, tražilo se znanje određene magijske formule: *Ni o kamen, ni o drvo, već o Tulo*. Tko je formulu krivo izgovorio, stradao je. Aeromorfna kategorija magične transformacije u kojoj se i vila (mlada boginja) i vještica (ostarjela boginja) na Tulama izjednačuju s elementom zraka, oblaka, vjetra i oluje imaju meteorološke karakteristike. Isto se odnosi i na zmajeve koji ispuštaju plamene vjetrove. Unutar kružne formacije nalazi se duboki izvor i zmijske *zatočnice*. Zmaj/zmija Perunov je protivnik na dnu Tula, muški princip boga Velesa koji obitava u onostranom/podzemlje i zmijske Velesov ženski princip Vela – božica *Mokoš* kada je s njim u podzemlju (zimski ciklus). *Zakantani/zatočeni* i začarani demoni Tula povezani su sa zrakom u psihonavigaciji – putovanju duše u astralni svijet. Liminalnost puta određuje utrojeni karakter degradirane božice: mlada/vila/Mara, majka *Mokoš* i starica/vještica Baba (Morana/Jaga), ovisi o tome izražava li solarni ili htonski karakter. „Što je narod vjerovao o velebnim i mističnim Tulama govori kletva: *Dabogda skonča u Tulovin Gredan*“ (Hirc 1926: 144–145).

Prag, Podprag i Kraljičina Vrata liminalni su toposi između dvaju svjetova u obredu prijelaza, antropomorfnom ili psihonavigacijskom. Motivirani su i s predajama o vilama. Zapadno od Kraljičinih Vrata blizu Ripišta “viđene” su vile.

¹⁹ Kazivač: Dane Rončević.

Sama ja uveče, ugnala blago u tor, a blago se uskomešalo – mislin gladnoj, dan mu ist, a uno neće. Izađen prikuću – a uno sve ništo čudno – ja pogleda na brdo, kad uno – niko zujanje, kaj da ništo prše, leti na brdo. Kad uno sastale se vile – i plešu. Ja pobignen u kuću od pustog strava.²⁰

Ovom vilinskom pričom u “osobnom doživljaju“ kazivačice izražena je aeromorfna kategorija u kojoj su vile izjednačene s elementom zraka i vjetra: *zuj, vijorina, prvanje*. Vjetar tako postaje antropomorfan. Vile, zmajevi/zmije i vještice su personifikacija vegetacijskog ciklusa u kozmološkoj strukturi krajobraza, psihonavigacijom povezane s onostranim i ovostarnim svijetom (Kipre 2014: 54, 57–59).

Vileni/Vilenski Kukovi

Oronim se nalazi na jugoistočnom Velebitu iznad jame Mamet.

Ko se nadnese nad njon smami ga i upane u nju i nema mu spasa. Zato se tako zove jer mami i namami une koji su znatiželjni. Stari su govori da u njoj ima svake zvijeri.²¹

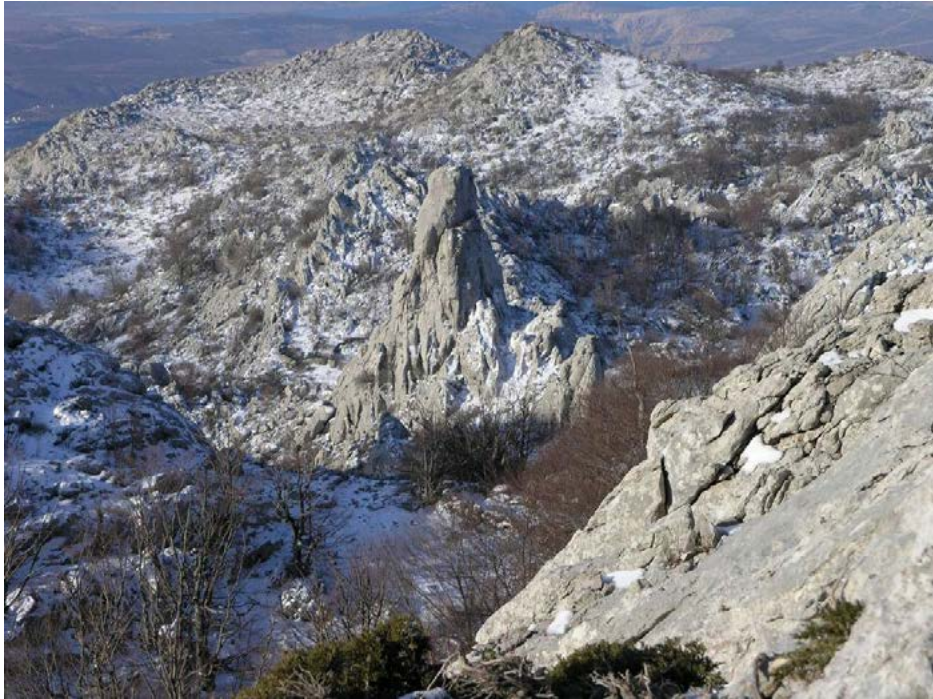
Vileni Kukovi motivirani su predajom o vjerovanju u vile. Geomorfološki ih tvore u polukružnoj formaciji Sandalj Kuk, Slatki Vr, Vrata na Panogi i Peć(i)ca (Milankovi stanovi) iznad Ražovog Kuka. Kukovi okružuju livadu Mala Dul(i)ba. Već je istaknuto kako tvore mitski vilinski trokut s Vilinskim vratima i Duš(i)cama. Vile noću igraju kolo na njegovim zaravnima. Međutim, simboličniju poveznicu imaju s Duš(i)cama na kojima, kako je već rečeno, „noću iskaču svitlosni plamičci, vatrice, svitleće iskrice.“ Isto se događalo i u Vilenim Kukovima.

Od 1996. godine provodila sam vikende i praznike s djecom u Maloj Dulibi Vilenskih Kukova u jednom stočarskom stanu. U veljači 1998. u predvečerje, djeca, Veljko i ja šetali smo Dulibicom u smjeru zapada. Vrijeme je bilo ugodno. Stotinjak metara od stana zastali smo i okrenuli se istočno u smjeru stana. Mrak je, nebo se jedva naziralo, kad odjednom opazismo kod stana svjetlo – svjetlosne kugle veličine manje lopte, kako kruže oko tora kraj stana, brzinski nepravilno lete u krugu, ali se nisu sudarale u kruženju. Odjednom su se kugle spojile u jednu, širile i gubile intenzitet svjetla i postajale sivkaste. Na kraju ‘igre, pretvorile’ su se u neki antropomorfni lik (vilu?) i posve nestale. Trajalo je to desetak minuta. Nažalost nisam ponijela mobitel da snimim tu mističnu pojavu.²²

²⁰ Kazivač: Ika Nekić (1911–1992), Podprag, zapisala Senka Župan, 1977, Priče s Velebita, 1999, Zadarska smotra, br. 4–6, Zadar, 345.

²¹ Kazivač: M. V. K., Golubić (želio je ostati anonimn).

²² Kazivanje svjedočanstva Lepe, Slavena i Srdana Petri i Veljka Karića, 2018, Zadar.

Slika 6: Vileni Kukovi, jugoistočni Velebit (snimila: Lepa Petri).

Vjerojatno su ovu pojavu i drugdje na prostoru Velebita zapazili i srednjovjekovni stočari i kao takvu pripisali je “božanskom čudu“ i opjevali u obrednim pjesmama koje Katičić filološkom metodom tumači gromovitim munjama mitskih božanstava staroslavlenskog panteona.²³ Katičićeva interpretacija obrednih mitema podudara se s iskustvenim doživljajem obitelji Petri i Karić. „/.../ Što su vrata suhog zlata, /na ta vila sjedi sama./ Vila gleda u oblake/ đe se munja s gromom igra, / Munja groma nadigrala/ dvjema-trima jabukama“ (Katičić 2014: 84). Tu se kazuje mitsko zbivanje – sveta svadba na zlatnim vratima vilinskoga grada, na suhom vrhu stabla svijeta gdje je Gromovnikovo i Vilino/Mokošino mjesto. Vila/božica utrojena sjedi na Vilinskim Vratima i gleda kako se pred njom igra munja s gromom. To se Perunova kći Mara/Morana igra sa zlatnim jabukama/svjetlosnim kuglama. One pokazuju njezinu dvojnu prirodu: plodonosnu i opasnu, razornu. Ona ih daje Jarilu/Juri i on ih zakotrlja niz polje, luke/livade i dulibe i tim činom potiče ciklus plodnosti i rodnosti. Zlatne jabuke gromovite ujedno su kuglaste munje, razorne i ubojite, kojima Gromovnikova kći Vila/Mara ubija prevrtljivog Juru i to je kraj plodnog ciklusa. Svjetlosne kugle u Maloj Dul(i)bi Vilenskih Kukova *igraju se kao munja s gromom* pri čemu na kraju igre *antropomorfiziraju* Vilin/Božičin/Marin lik kao

²³ Zahvaljujem se Anti Radoniću i Tihomiru Marjancu na prirodoslovnom tumačenju navedene “mistične” pojave. Radonić ističe da su kuglaste munje, nedovoljno istražene u znanosti, a pojavljuju se nakon grmljavinskog nevremena, premda je noć u Dul(i)bici bila mirna i tiha, a Marjanac navodi da bi mogao biti u pitanju plin radon koji zrači i povremeno se svjetlosno manifestira u prirodi nakon olujnog nevremena.

sliku kozmogonijske mitske predodžbe, kada će Mara i sama umrijeti metamorfozom u Moranu/*Materesinu*, božicu smrti i zime (Belaj 1998: 322–324, 349–351; Hrobat 2010: 213, 226). Tako pojava viđenih kuglastih munja u Dul(i)bici ispod Vilenih Kukova, prema Katičiću, može se staviti u kontekst pretkršćanske sakralne interpretacije velebitskog krajobraza. U prilog ovoj hipotezi idu i druga saznanja s područja jugoistočnog Velebita kada sam narativ Lepe Petri prepričala nekolicini tamošnjih kazivača.

E totje vilinsko kolo. Toj men moja baba kaživala da su otprije čobani uveče prelili prid stanovin i opazli bi pod kukovin nad Dulbon niko svitlo kako se vrti, a to da vile igraju kolo i za niko vrime svitlo nestane. Une se utvaraju, sasu vake, sasu nake. Sutradan su čobani vidli na livodici njihovoj stope kaj kozje papke. Nas su stariji strašl da ne idemo u Vilene Kukove, jer da će se vile dignit i nasmetat nan. Ja se nisan boja pa i' nisan vidija²⁴

BAPSKA TOPONIMIJA

Kulnikameni monoliti i toponimi Babe označavaju tragove pretkršćanskog sakralnog krajobraza južnog Velebita. U mitologiji slavenskih naroda Baba je ženski demon, koji personificira božanstvo plodnosti, kultnu boginju Majku Zemlju. U toponimiji Velebita relik je tih pretkršćanskih vjerovanja. U kontekstu pučkih vjerovanja, toponimi Babe nositelji su meteorološko-temporalne simbolike, personifikacija su vjetrenog, mračnog, kišnog i snježnog, ali i suhog, ognjenog. Istraživanja su pokazala da je u Babi po kojoj su imenovani amorfni kameni monoliti, kukovi, vrhovi, jezera, pećine, doci, brda, moguće prepoznati arhaični ženski lik Majke Zemlje. S jedne strane označava ostarjelu boginju, mračnu, htonsku, vezanu uz atmosferske pojave, a s druge za plodnost i rodnost, budući da je vezana uz element vode (potok, jezero, lokvu, bunar), vlage i padalina (kiša, snijeg) i uz obradive površine zemlje.²⁵ Njezin meteorološki aspekt također je vezan uz pojam Babin kut (strana na zapadnom obzoru), a to znači onaj dio planinskog krajobraza odakle dolazi nevrijeme (oluja, kiša, bura, snijeg, led). Tom nazivu temeljna je predodžba da je Baba personifikacija zime, leda, mraka, smrti. *Baba se smrsla* – vrhovi planine posuti snijegom. Poput vila, Baba je ambivalentno biće: s jedne strane simbolizira plodnost i rodnost i povezuje tri osnovna elementa prirode: vodu, zemlju i sunce, a s druge njezin degradirani lik povezuje se sa starim ružnim, demoniziranim Babama (Jaga/Roga, *Striga*/vještica i Morana/Baba Zima). Ona je gospodarica svih sila prirode makrokozmosa i mikrokozmosa (Hrobat 2010: 185–186, 196, 198, 207, 226). Starohrvatska toponimija oslanja se na pretkršćansku religiju pa demonizirano božanstvo Baba simbolizira pozitivan i negativan aspekt kozmičkog poretka. Stoga su bapski toponimi Velebita prema

²⁴ Kazivači: Marija-Maruška Maričić, Ika Milanko, Zaton Obrovački, Spasenije-Pajina Čavlin, Muškovci, 2018.

²⁵ Frazemi koji upućuju na Babin kult: *Pijan kaj Majka Zemlja* – natopljen alkoholom kao zemlja vlagom, *Nije ga takog rodla Majka Zemlja* – svestran, sposoban u plodnom stvaranju i sticanju. *Otvor se Zemljo Majko* – propadanje u podzemlje, zbog ružnih zbivanja na zemlji. Želi se naglasiti koliko se sramimo tuđe i svoje gluposti da bismo najradije propali u zemlju (kazivač: Matija Jović, V. Ledenik).

Slika 7: Baba Arčabuša na arčabuškom dolcu kraj stoljetnog javora visoke razgranate krošnje i širokog debla. Babu su u novije vrijeme s bočnih strana *obgrlila* mlađa stabla javora (snimila: Mirjana Trošelj).

predaji *sveta mjesta*. U korizmenim običajima u sjevernom Podgorju na pokladni četvrtak svetkovala se smrt Morane/Babe Zime. Baba se pilila na dvoje i to je bio kraj rasječene ili prepukle zime. Simboličko piljenje vršilo se na slamnatoj lutki koju se bacalo/utapalo u more. Tim obredom započinje novi godišnji ciklus, vrijeme plodnosti i rodnosti „*Moranu odvedosmo, Vesnu dovedosmo*“ (Krajač 1931: 311).

Baba Arčabuša²⁶

Baba Arčabuša je kameni amorfni megalit, “leži” na docu ispred Matačkih kuća na Arčabuši. Ovakvi kameni monoliti Babe u velebitskom krajobrazu odraz su simboličkih predodžbi u tradicijskim vjerovanjima Podgoraca, a personificiraju žensko božanstvo-demonu plodnosti. Posrednici su između makrokozmosa i mikrokozmosa. Tragovi tog pretkršćanskog kulta održali su se do 20. stoljeća. Kako im je funkcija bila osigurati plodnost i rodnost, s tog aspekta smatrani su *svetim kamenima*, koje je zajednica štovala na osobit način. Prvim ljetnim dolaskom s blagom na ispašu, žene i djeca ljubili su Babu,

²⁶ Istoimeni ojkonom upisan je u metatezi Račabuša na svim planinarskim zemljovidima južnog Velebita. Izvorni govornici Mataci svoju *stojbinu od starine* nazivaju Arčabuša i na tome inzistiraju (Ivan Matak, 1947, Ljubotić).

darivale je plodinama: žito, janje, med, runo vune i prinobile joj žrtvu ljevanicu i paljeticu: maslinovo ulje i svijeću. Cilj ove obredne prakse bio je udobrovoljiti Babu da im osigura opće blagostanje, plodnost i rodnost *blaga* i zemlje, zdravlje zajednice i zdravlje *blaga* da bi bilo zdravo i muzno. Babu su u epiklezi ljubili i darivali i neplodni bračni parovi da im donese željenu sreću (Vince-Pallua 2004: 29–30; Trošelj 2011a: 352–353). U drugoj polovini 20. stoljeća ljubljenje kamene Babe prenijelo se na živu babu prvim dolaskom na ljetnu ispašu i na blagdan Velike Gospe. To su obvezno morala činiti djeca, *radi svoje dobrobiti*. Djeci nepoznata baba, stajala je na vratima stana da je poljube u prisustvo odraslih (Trošelj 2011a: 352–353).

Kamen se skotrlja u niko davno vrime od Bobičkog Kuka. Kotrlja se oko pesto metara niz kosu i zaustavlja, na početku doca Arčabuše, baš prid našin kućan, kraj javora starog oko pesto godina. Stari su govorl da nan se spuštala stara vila/baba koja više ne more prvat. I tuj bija izvor, al bi prisušija. Kad pada kiša cidi se voda niz Kamen pa se vatala u ciglje za blago. Undaj moj did Nikola u 19. stolću na vr Kamena isklesa duboku kamencu, promjera 80x100 cm. I otad se voda sliva niz njega u čatrnju (bunarić) koju je napravija moj čaća 1957., cikon uzanj s gornje strane.²⁷

Kamene Babe su, kako je već rečeno, povezane s vodom, vlagom i obrednim praksama darivanja plodinama, ljubljenjem i zagovorom za dobar urod, zdravlje *blaga* i zajednice. Vjerovalo se da pridonose plodnosti i rodnosti zemlje (Kipre 2014: 83). Lokalizacija kamenih Baba uz vodu (izvor, bunar, potok), polje i javor, upućuje na pučke predodžbe o njezinoj telurnoj i htonskoj simbolici. Takva ikonografija sačuvala je simboličku sliku spolnosti vlage/vode iz koje se rađa novi život (Kipre 2014: 85). Štovanje ženskih kulturnih kamena na Velebitu pretkršćanski je supstrat koji se održao do sredine 20. st.²⁸

Kamene Babe Malog i Velikog Rujna

Kamene Babe **2** i **3** na M. Rujnu u kontekstu tradicijskih vjerovanja bile su u funkciji do sredine 20. stoljeća, duže od Babe Arčabuše, jer su se mlađi naseljenici Arčabuše Mataci premjestili s *blagom* na druge lokacije. O **Babi 2** opisane su u literaturi tijekom 20. st. tradicijske obredne prakse u simboličnoj predodžbi kamena čija je funkcija bila osigurati plodnost i zdravlje *blaga* i stočara u planini (Gušić 1973; Marković 1980; Glavičić 1981–1982; Rukavina 1989; Trošelj 2011a: 352–353, 364; O Babi 3 Hrobat 2010: 198–204; O Babi 3 Pleterski 2009: 27–46).

*Kamen je sletija od Kuka Vilina pod Prodanove Njive, al niko ne panti kadaj to bilo (misli se na Babu 2), al više se štovala minirana **Baba 1** kojaj*

²⁷ Kazivač: Bože Matak.

²⁸ Kamene Babe imaju svoj odraz u podgorskoj frazeologiji: *Ukipla se kaj Kamena Baba, Skamenla se kaj Baba Manda, Ne miče se oten kaj Kamena Baba od Sirotkuše.*

Slika 8: Malorujanska Baba 2 između Gradine, polja Sirotkuše i Prodanove njive (snimio: Andrej Pleterski).

Slika 9: Malorujanska Baba 3 ‘sjedi’ u podnožju Rujanske Kose, ‘gleda’ na malorujansko pasište, koje je bilo do sredine 20. stoljeća većim dijelom obradivo polje (snimio: Andrej Pleterski).

bila uz Lazića Bunar kraj velikog javora, a miniranaj iza Drugog rata, radi obziđivanja ograde di se kopalo da neb ulazlo blago. I ova minirana sletlaj ozgo s Kuka.²⁹

Javor uz Babe na ovom prostoru nesumnjivo je simbolizirao stablo svijeta, kao bor u Paklenici, a kazivači mu ponosno ističu starost, visinu, široko deblo i razgranatu krošnju, osobito javor Babe Arčabuše, malorujanske minirane Babe 1 i velikorujanske pod Rujanskom Kosom na istočnoj strani. Kraj njih je voda: bunari, izvori i jaruge niz koje se slivala voda s *brine*/brijega i Kose. Na granama javora Arčabuškog vješali su žitelji janjeće i ovčje runo nakon žrtvovanja na Jurjevo, Ivanje (Ivan Svitnjak) i Veliku Gospu. Prema navodima kazivača dva su razloga zašto su to činili, prvi je posve praktičan: da se runo osuši za izradu mješine za spremanje sira i drugi u simboličnoj ideji, da se vidi njihov doprinos štovanju spomenutih blagdana. Na upit zašto baš na javoru, odgovarali su zato što je njima *sveto drvo*.

Usmena predaja o velikorujanskoj Babi pod Kosom rujanskom:

Na Babi pod Koson vidija se snopić uklesanog žita, a niki vele daj to okamenjeno žito. Štoj daj, ne moš dokaživat, jer Babe više nema, al pantin kasan čobanija kaj klapac oko nje da san vidija na njoj žito kaj uklesano čekičen i dliton. Mi smo pod njon imal stanove. Nijet bila daleko od Bunara Jovića i Jaruge niz koju se slivala voda ozgo s Kose. Mojaj baba znala na prolće na nju stavt čup vune, daj to za zdravlje blaga. Bićej niko Kamen razbija ol odnija, jer nije bija velk kaj uni na Malon Rujnu, a javor se osušija. Pod njin je bilo kolalište i pivalo se. Stariji su otrprvo divanl da Kamena Baba nije od ovog naroda daj to uklesa narod kojij tu prije živija, niki Liburci, Grci, štot ja znan.³⁰

U terenskim istraživanjima 2016, velikorujanske Babe nije bilo in situ.

Bo(j)inac/Bojin Kuk i Jagin/Rogin Kuk

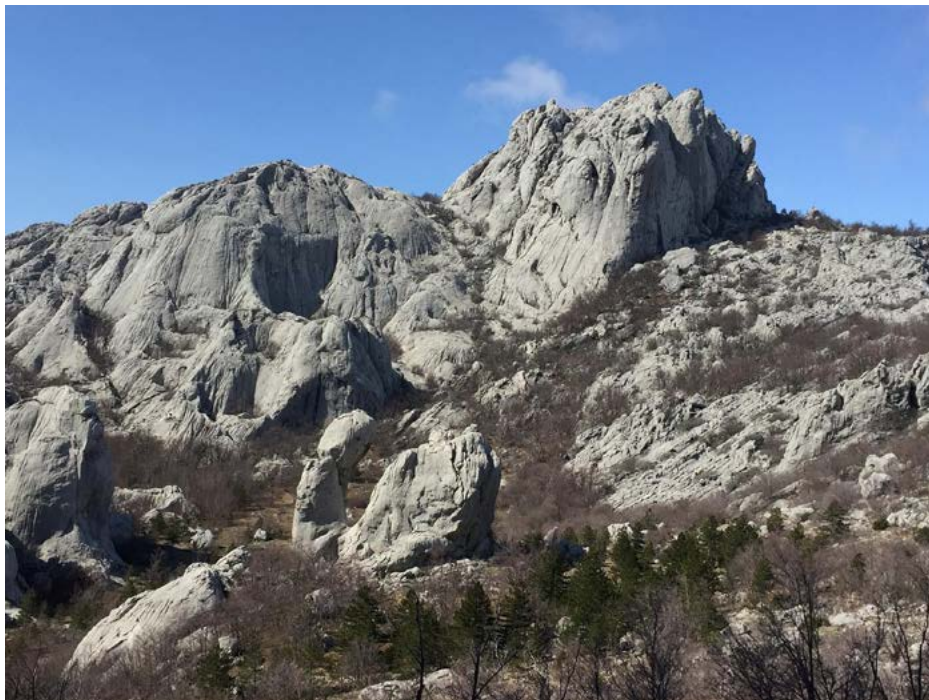
Bo(j)inac je geomorfološki sličan Vidakovom Kuku i Vilenim Kukovima. Okružen je nizom kukova od kojih su posebno zanimljivi najviši Bojin pod kojim se nalazi pećina za zatvaranje *blaga* i Jagin u Velikom Docu okruženom Bo(j)inačkim Kukovima. Topnim je motiviran antroponimom o *nikoj čobanci Boji*.

Bojaj na kuku napasala blago u srid lita. Odednon iz vedra neba počelo grmt i sivat. Nenadano grdno puče grom i ubi/prisiče Boju i po njoj kuk dobi ime Bojin Kuk.³¹

²⁹ Kazivač: Ilija Prodan.

³⁰ Kazivač: Jerolim-Role Petričević (1924–2019), M. Ledenik.

³¹ Kazivač: Pera-Perina Jović.

Slika 10: Bo(j)inac/Bojin Kuk, na njemu je Gromovnik prisikao/ubio čobanicu Boju na ispaši stada. U mitskoj predodžbi Boja bi mogla simbolizirati zapriječnicu Velu pa je zbog toga kažnjena (foto: Arhiv Nacionalnog parka Paklenica).

Božanski boj objašnjava godišnje cikluse. Pokreće ga munjama i gromovima Gromovnik Perun u alopersonaži Sveti Ilija, da bi oslobodio vode koje je zatvorio Veles/Vela u hipostazi Boja. U sukobu na Bo(j)incu Perunov suparnik Veles predstavljen je ženskom inačicom Velom/Bojom. Udarom groma kao dijela kozmičke strukture, uspostavlja se suodnos između kozmogonijskog mita o Perunovom sukobu sa zaprječnikom/zaprječnicom voda zmajem/zmijom. On oslobađa vode od Velesovih zoomorfnih supstituta na kraju vegetacijskog ciklusa, kada božanski par Mara i Jure postaju stari. Pastirica Boja supstitut Vele ulaskom u neplodan ciklus ubija Juru i na kraju kao Morana, vladar zime umire do uskrsnuća u novom ciklusu plodnosti (Kipre 2014: 94; Hrobat 2010: 217). Na dan Gromovnika Ilije (bilo po Gregorijanskom, bilo po Julijanskom kalendaru) događalo se da Gromovnik *pomete/smrzne/prisiče* pojedince oko rujanskog prostora i to na liminalnim toposima kao što su Ribnička Vrata, Vrata na Križu pod Aptovačkom Kosom, Jelovačka Vrata, Prag i Kraljičina Vrata. Ako netko kosi na dan Gromovnika Ilije u Lici govorilo se: „*Prisvitl, prisvitl Sveti Ilija i nama pukne grom i ubije čovka i njegove konje.*“³² Perun, u predaji Sv. Ilija, gromom bije zmiju/zmaja i pri tom ubije čovjeka i konje (Hrobat 2010: 215). U simbolici Bo(j)inca ključan je i njegov meteorološko-temporalni karakter. Po njemu su Podgorci predviđali vrijeme, osobito oni koji su ribarili.

³² Kazivač: Jerolim-Role Petričević.

Bilaj kapa ol brv nad Bo(j)incon – bura će. Bo(j)inac svitli – bura će. Čara nad Bo(j)incon – lipo će vrime. Bo(j)inac kuva – velko će nevrime s buron, škropcon i snigon. Kija od Bo(j)inca. Kad zabili Bo(j)inac, ne izlaz iskuće.³³ Kad snig pada, najprije ga vidiš na Bo(j)incu.³⁴

Meteorološku ulogu u frazeologiji Podgoraca dobila je i Velika Gospa Rujanska, pročeljem orijentirana prema Bojincu, budući da njezinim danom završava plodni i započinje neplodni ciklus godine.

Pope, mol se ti za kišu do Gospe, a ja ću sam od Gospe ol Molte se svi vi za kišu do Gospe, a ja ću sam od Gospe.³⁵

U Bo(j)inačkom Velikom Docu lociran je Jagin Kuk, neobične morfologije koja neupućenima izaziva lascivne konotacije. Zapravo su dvije Jage: *veća ozapad, a manja najerena odistok*. U *mitskoj* simbolici ključna je *najerena*/falusoidna Jaga. Nepoznato je tko je i kada imenovao Kuk tim imenom, budući da to žensko ime ne postoji u antroponomastici Podgorja, premda ima istu simboliku kao Baba Roga kojom se plašilo neposlušnu djecu: *Odnícete Baba Roga*. Baba Jaga je mitski lik iz ruskih usmenih predaja i bajki, a kako je došao kao antroponim do Velebita, ostat će otvoreno pitanje. Jaga je drevna boginja, antropomorfnu demonsko biće u kontaktu s onostranim/htonskim, degradirana, groteskna (*najerena*) starica, seksualno neprivlačna, ambivalentna, zbačena sa svoga trona i pretvorena u rugobu koja vlada prirodnim silama. „Označujeto falični atributi in je s svojimi grotesknimi značilnostmi objekt negativnih emocij“ (Hrobat 2010: 223). U interpretaciji će biti povezana s Moranom, budući da su oba lika istovjetna u *mitskoj* predodžbi o degradiranim boginjama u južnom Podgorju.

Bilaj davno nika čobanca Jaga, paslaj blago i zatrudnila s nikin Turčinom i ubla se, a bogovi su njezinu dušu zakantali u Jagin Kuk i kad se un sruši, Jagina će duša bit spašena.³⁶ Dušaj okamenjena u najerenoj Jagi, ženska duša, i kad kuk pane, unda će duša izać i spasit se.³⁷

Pripovidal su da se taj kuk zove po nikon Turčinu Jagi, jer da je un tu ima stojbinu i da su ga našli ajduci i ubil i po njen da se kuk tako zove.³⁸

Smatra se da je Baba Jaga gospodarica svijeta mrtvih (samoubojstvo pastirice i ubojstvo Turčina), boginja inicijacije i posrednica između dvaju svjetova (Pleterski 2014:104).

³³ Kazivač: Krešo Trošelj (1923–2009), Punta-Selo; Josip- Jole- Joce Smokrović (1930–2011), Selo

³⁴ Kazivač: B. J. (1939), Seline (željela je ostati anonimna).

³⁵ Kazivač: Ante Marasović, *Brko* (1913–1998), Marasovići, Starigrad-Paklenica.

³⁶ Kazivač: Duje Bušljeta (1964), Uramovac, Starigrad-Paklenica.

³⁷ Kazivač: Božica Bušljeta (1930), Uramovac, Starigrad-Paklenica.

³⁸ Kazivač: Jerolim-Role Petričević.

Motiv okamenjivanja kažnjenih žena zbog počinjenog grijeha čest je u pučkim predodžbama (Baba Marta/*maráč* i njezini janjci u vrijeme *zajmenika*, *čobanica* Manda u Velikoj Paklenici, Manda Petrićuša na Križu prema Aptovačkoj Kosi, svatovi u Svatovskoj Dragi u srednjem Podgorju).³⁹

Narativ opisuje kako je Turčin obljudio pastiricu koja osramoćena i ostavljena na kraju počinji samoubojstvo, a njezina duša okamenjena u Kuku bit će spašena tek kad se Kuk sruši. Dmonske sile su pastiricu okamenile zbog počinjenog grijeha i ona čeka nekoga da bude oslobođena, da joj oslobodi dušu. U tradicijskoj predodžbi kad se duša oslobodi ukletosti grešnog tereta, nakon pada Kuka, preći će u božanske nebeske sfere, u vječnost (Trošelj 2011: 104). Privremena ili trajna vezanost duše za kamen predstavlja stanje između života i smrti koje kažnjeno biće ne može promijeniti. Spas okamenjenoj može donijeti samo onaj tko nije u vlasti demonskih sila. S druge pak strane u *mitskom* kontekstu spolni čin pastirice i Turčina simbolizira ideju mitskog sukoba muškog i ženskog principa na kraju vegetacijskog ciklusa. Rušenjem Kuka Jaga će uskrsnuti u novom vegetacijskom ciklusu da bi se pokrenula plodnost i rodnost rujanskog područja. U drugoj verziji narativa ubijeni Turčin Jago alopersonaža je ostarjelog boga/božice ubijenog i

Slika 11: Jagin Kuk u dolcu okružen Bojinačkim kukukovima. Falusoidne je morfologije pa se u predaji naziva *najerena* Jaga. U Kuku je okamenjena Jagina duša (foto: Arhiv Nacionalnog parka Paklenica).

³⁹ Podgorci su rabili ovaj motiv u kletvama prema onome tko je nešto zgriješio: *Okamenla se dabogda* ili *Okamenija se dabogda*, *Skamenla se kaj baba na kamenu*. Motiv okamenjivanja kletvom i kaznom provlači se od antičkog mita (Nioba), a nalazimo ga i u književnosti (bajke) 19. i 20. st..

kastriranog na svom inicijacijskom putu iz ovostranog u onostrani svijet (Kipre 2014: 170, 265). Svako inicijacijsko putovanje određuje simbolizam prijelaza (ljet-zima, život-smrt) i njegov pogibeljni karakter. Ostarjelog boga/boginju Jagina Kuka simbolizira morfologija *najerenog* falusoidnog oblika u smrti zimskog godišnjeg ciklusa. U obredu prijelaza kamen/kuk je *axis mundi*, posrednik između ovostranog i onostranog svijeta za koji se vezuje duša. Veza duše i kamena najočitija je u kulturnom fenomenu *mirila* (Vinšćak 2010:11–14). Tako bi alopersnažni likovi pastirice i Turčina u pučkim predodžbama mogli supstituirati *mitska božanstava* i *mitska* zbivanja u kultu plodnosti i rodnosti, smrti i ponovnom rođenju.

Babin Vr(h) i Babino ili Vilinsko Jezero/Lokva

Bapski toponimi motivirani pretkršćanskim religijskim supstratom u hodu kroz godinu, najbrojniji su unutar Nacionalnog parka Paklenica. Vjerojatno je to zato što su tu planinski vrhovi znatno viši nego drugdje na Velebitu pa ranije započne zima i zapadne snijeg. Baba Zima/Morana gospodarila je tim prostorom i ostavila trajan supstratni biljeg mitske simbolike u krajobrazu Parka. Krajač ističe da su najviši vrhovi Velebita simboli kulturnih božanstava praslavenskog panteona. Raspoređeni su u krajobrazu prema svetim trokutima (V. Belaj, J. Belaj 2014: 55–56). U pučkim predodžbama Babin Vr(h) personifikacija je zime, tame i smrti. Baba zima u neplodnom ciklusu mete sve pred sobom: *mete snig, zameja je snig, kija snig*. Osim meteorološkog karaktera ona izražava i onostrani, liminalni svijet: solarni/nebeski i htonski/podzemni. Babin Vr(h) u zimskom razdoblju slikovito dočarava *Ledenu* Babu u “ležećem” položaju s “glavom” na sjeveru, a “nogama” prema istoku. Po sredini je istaknut “debeli bapski trbuh.” Oronim je u metaforičkom smislu jedinstven primjer “ležeće *Ledene* Babe” na Velebitu. U meteorološkom smislu zimi Babin Vr(h) najjače *kuva* i *kija* obavijen maglom i oblacima. Ledena Baba/Morana usmrćuje mikrokozmos u zimskom ciklusu, a krajem plodnog ciklusa kao mlada Mara usmrćuje Juru i postaje okrutna stara Morana koja simbolizira smrt i zimu (Belaj 1998: 321–324).

Ispod Babinog Vr(h)a je Babino/Vilinsko Jezero, motivirano imenima nadnaravnih bića. Danas je to samo **lokva** s tendencijom ubrzanog presušivanja (Adžić 2016: 43). Razlog tomu je nestanak stočarstva na Velebitu i “*vila u suživotu s njegovim stočarima*.” Zato se jezero zvalo još i Vilinsko, jer su, prema predaji, “*vile vodile brigu o njevoj čistoci*.”

*Voda mu je bila vajik čista, jer su ga vile obnoć čistile i igrale kolo oko njega. I čistile su galebu. U njen je voda bila vajik istog raza i nikad ne bi prisušla. A biloj okruglo i duboko, nema dna. Blago se nije subitalo spuštati nogan u jezero, samo tliko da se napije, a mogaj i čovik pit tu vodu.*⁴⁰

⁴⁰ Kazivač: Pera-Perina Jović; Gaja Poljak (1930–2016), Tribanj-Šibuljina.

Slika 12: Babin Vr(h), simbolizira Babu Zimu (snimio: Aleksandar Gospić).

Slika 13: Babino jezero/lokva gubi predodžbe trojne mitske strukture u krajobrazu (Babin vr(h) – Babino jezero – Babin dolac), zbog ubrzanog presušivanja i nestajanja (foto: Arhiv Nacionalnog parka Paklenica).

Babin Kuk i Babin Dolac

Oba toposa imenovana su po kulturnim Babama u supstratu pretkršćanskih vjerovanja o plodnosti i rodnošću, i po prostornom razmještanju odgovaraju *mitsko*-simboličkoj strukturi krajobrazu. Njima se pridružuje i treći, pećina Babinog Kuka zvana *Tiha* peć. Nejasna je semantika ovoga imena bez obzira na etimologiju, ali je bez sumnje poveznica s Babom u akvatičkom i htoničkom smislu.⁴¹ Interpretaciju otežava nedostatak predajnih izvora za oba toponima ali prema relevantnim pisanim izvorima, može se zaključiti da Babin Kuk simbolizira Babin/*Mokošin* solarni/nebeski karakter kada je kod Peruna, a Babin Dolac telurni kada je kod Velesa, budući da je Dolac ispod Babina Jezera, trokutna struktura je jasno naglašena: vrh, voda, dolac/livada (Kipre 2014: 16, 103; V. Belaj, J. Belaj: 2014: 55–56). U takvom nizu zadovoljavaju simboliku trojne mitske strukture krajobrazu: Babin Kuk – Babin Dolac – Babino Jezero i obrnuto u orijentaciji od sjevera: Babin Vr(h) – Babino Jezero – Babin Dolac.

*Pod Babinin Kukon je pećina u njoj je živila bila Vila a zera niže nje je Vilinski Sto. Navr njegov je kamenca za vodu i navr se čovk nije moga ispet bez visoki škala, a vile su prvale pa su mogle.*⁴²

Visibaba

Topnim Visibaba metaforičkog je postanja, a motiviran je istoimenim bijelim cvijetom simbolom kultne Babe Zime. Tri su takva toponima jedan na srednjem i dva na južnom Velebitu istovjetne bapske simbolike. Visibaba je pognuta, pogrbljena starica Baba i personificira zimu, a tako izgleda i bijeli cvijet koji se pojavljuje krajem zime, a bijela boja simbolično ga vezuje uz ostatke snijega i zime, ali i novog godišnjeg ciklusa. Sva tri oronima metaforički *više* osobito kad su još uvijek pod snijegom kasne zime i kad se na njima pojavi cvijet kaže se: „*Babi Visibabi je odvisilo*,“ što znači da dolazi kraj zime.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nadnaravna i degradirana bića vile i babe u tradicijskoj kulturi južnih Podgoraca obilježile su toponimiju i topografiju prostora južnog i jugoistočnog Velebita. Bogata topografija osobito vilinskih staništa na Velebitu, vrijedan je prilog kulturnoj i fantastičnoj interpretaciji krajobrazu. U imenovanju geografskih objekata u određenom povijesnom kontekstu, prema pučkoj predaji, uočavaju se pretkršćanski elementi, osobito u štovanju kulturnog kamena Babe kao supstrata Majke Zemlje. Velebit je zbog svoje osobite geomorfologije prostornih struktura *mitska* planina u kontinuitetu od indoeuropskih do ranosrednjovjekovnih i starohrvatskih doseljenika. Elementi mitološkog sustava vjerovanja osobito su

⁴¹ Kazivači nisu bili sigurni u ime, ali su isticali da su vile bile u pećini.

⁴² Kazivač: Roko Parić.

prisutni u toponimiji vilinske i bapske topografije. Prema pučkim predajama i recentnim izvorima uspostavlja se kontekst pretkršćanske starine kada se u emanaciji i epifaniji događala sakralizacija krajobraza južnog i jugoistočnog Velebita. Ti su prostori označavali svetost i predstavljali energetska točka božanske sile, mjesto gdje se neka svemirska sila koncentrirala i grana, kao što su raskrižja, *mirilišta*, Sveto Brdo, Dušice, Močila, izvori, pećine, crkve i druga, pri čemu su stočari prema nekom objektu u krajobrazu odnosili kao prema svetosti.

Za sustavnija istraživanja ove teme neophodan je interdisciplinarni pristup u prvom redu filološki, radi onomastičke i etimološke analize predmetnog korpusa, a metodom komparacije i analogije proširiti geografski prostor istraživanja. Veliki doprinos interdisciplinarnom pristupu istraživanja dao je Tomo Vinšćak kao voditelj projekta Sakralna geografija velebitskog krajobraza i šireg prostora od Istre do južne Dalmacije. Posebno je isticao na Velebitu toponimsku znakovitost Svetog brda, Dušica i Vilinskih vrata u kontekstu starovjersva (Vinšćak 2010: 13–14).

LITERATURA

- Adžić, Ivana, 2016: Babina lokva? *Paklina* 4: 43–45.
- Belaj, Vitimir, 1998: *Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb: Golden marketing.
- Belaj, Vitimir; Belaj, Juraj, 2014: *Sveti trokuti. Topografija hrvatske mitologije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Botica, Stipe, 1990: Vile u hrvatskoj mitologiji. *Radovi zavoda za slavensku filologiju* 25: 29–40.
- Dronjić Matija, 2009: Usmene predaje velebitskog Podgorja. *Senjski zbornik* 36: 245–273.
- Dronjić, Matija, 2017: Predajni krajolik velebitskog Podgorja. *Senjski zbornik* 44: 333–344.
- Dubolnić, Martina, 2006: Prapovijesna nalazišta na području Starigrada-Paklenice. *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU Zadar* 48: 1–55.
- Hirc, Miroslav, 1926: Od Prosenjaka do Obrovca. *Hrvatski planinar* 9: 141–146.
- Hrobat, Katja, 2010: *Ko Baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Katičić, Radoslav, 2011: *Gazdarica na vratima, Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Katičić, Radoslav, 2014: *Vilinska vrata, I dalje tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Katičić, Radoslav, 2017: *Naša stara vjera, Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kipre, Ivica, 2014: *U stabru ti ljuti zmaje, u granam' ti soko sivi*. Dubrovnik: Dubrovački muzeji.
- Krajač, Ivan, 1931: O imenovanju vrhova u južnom Velebitu. *Hrvatski planinar* 11: 307–312.
- Magaš, Damir, 1999: *Vinjerac*. Zagreb – Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru, Hrvatsko geografsko društvo Zadar..
- Perinčić Mayhew, Tea, 2012: Mletačko naseljavanje Morlaka u velebitsko Podgorje u drugoj polovici XVII. stoljeća. 1–20. www.academia.edu.

- Pleterski, Andrej, 2014: *Kulturni genom. Prostor in njegovi ideogrami mitične zgodbe*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Pleterski, Andrej, 2009: Nekateri topografski vidiki obrednih mest. *Studia ethnologica Croatica* 21: 27–46.
- Rukavina, Ante, 1989: *Zvona ispod zvijezda*. Gospić: Ličke župe.
- Ružić, Đuro, 1929: Manita peć. *Hrvatski planinar* 6: 149–152.
- Trošelj, Mirjana, 2011: Mitske predaje i legende južnovelebitskog Podgorja (I). *Zadarska smotra* 2/3: 76–110.
- Trošelj, Mirjana, 2011a: Mitske predaje i legende južnovelebitskog Podgorja (II), *Studia mythologica Slavica* 14: 345–376.
- Trošelj, Mirjana, 2017: Mitska toponimija i topografija Nacionalnog parka Paklenica (I). *Paklina* 5: 28–36.
- Vince Pallua, Jelka, 1995/1996: History and Legend in Stone – To Kiss the Baba. *Studia ethnologica Croatica* 7/8: 281–292.
- Vinšćak, Tomo, 2010: Velebitska mirila u kontekstu sakralne geografije južnog Velebita. U: Pleterski, Andrej in Šantek, Goran Pavel (ur.), *Mirila. kulturni fenomen*. Ljubljana: Založba ZRC, 11–14.

ELEMENTS OF PRE-CHRISTIAN BELIEFS IN THE TOPONYMY OF SOUTH AND SOUTHEAST VELEBIT

MIRA TROŠELJ

The paper focuses on the toponymy of south and southeast Velebit associated with degraded and demonised mythical beings (fairies and old women, *babas*), which arises from the traditional symbolical perceptions and beliefs of the inhabitants of southern Podgorje. The work uses folk narratives, ritual songs and more recent written sources (philological, ethnological-anthropological and historical-geographical) with the aim of interpreting toponyms in southern Podgorje that are evidence of the survival of pre-Christian beliefs. For this purpose, the author presents toponyms named by the herding population of Podgorje in a particular historical context. Nowadays, these toponyms make up an important part of the natural and cultural heritage. The research methodology consisted of field work: visiting the site, geomorphological description of the toponym, determining its topographic distribution and photography, interviewing narrators, gathering data from recent sources, analysis and cartography. The analysis concentrates on fairy-related place names, holy *baba* stones, whose ritual function was to ensure fertility and childbirth, *baba* oronyms and hydronyms, and stone *babas*. The Velebit toponymy shows evidence of the survival of Old Slavic cosmological and other mythical perceptions through the examples of fairies and *babas*. These could be

of medieval origin in south Velebit, although archival material – primarily historical cartography – does not offer data from before the eighteenth century. This contribution is an attempt to further knowledge about mythical toponymy in the spatial and historical context of south and southeast Velebit. Since this subject has not been systematically researched, it is not possible to give definitive answers and conclusions, and some questions will remain open for future research requiring an interdisciplinary approach, especially on the onomastic and etymological levels. The paper analyses and interprets folk etymology on the basis of narrative and ritual folk songs. It does not give an onomastic or etymological analysis of the matter.

Mirjana Trošelj, professor of History of Arts, Vrapče Donje 58, HR-10000 Zagreb, mitroselj@gmail.com